

(Deconstruir) la imatge de l'enemic

Alicia Barbero Domeño
Carles Vidal Novellas
Cécile Barbeito Thonon
Irene Santiago Santiago

Escola de Cultura de Pau
Facultat de Ciències de l'Educació. Edifici G-6
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra (Barcelona)
Espanya
Tel: + 34 93 581 24 14
Fax: + 34 93 581 3294

Alicia Barbero Domeño
Carles Vidal Novellas
Cécile Barbeito Thonon
Irene Santiago Santiago

Programa d'educació per a la pau
Escola de Cultura de Pau

Bellaterra (Cerdanyola del Vallès), setembre 2005.

L'Escola de Cultura de Pau posa les seves publicacions d'educació per a la pau a l'abast de tothom. Per a accedir-hi podeu descarregar-les de la pàgina web www.escolapau.org/programes/educacio o subscriure-us a la llista de distribució educacioxpau@grups.pangea.org.

Presentació i objectius educatius

Us presentem el tercer volum dels "Quaderns d'Educació per la Pau", aquesta vegada sobre la imatge de l'enemic.

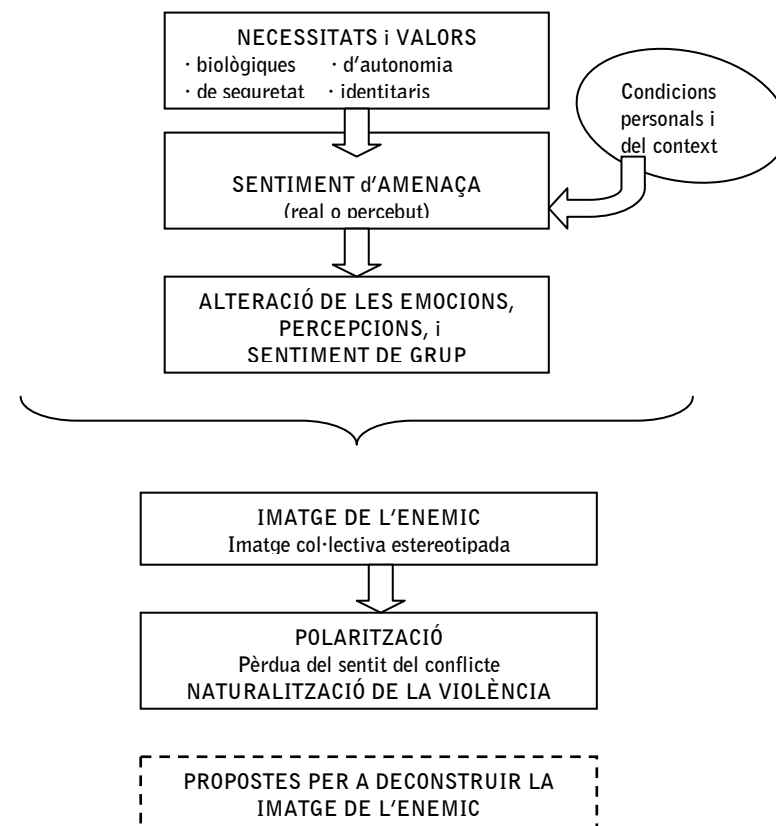
Els objectius d'aquest quadern són:

- Ajudar a entendre les implicacions que té la imatge de l'enemic en les nostres percepcions i com incideix en el conflicte
- Proposar formes de deconstruir aquesta imatge de l'enemic

Quan parlem de l'enemic, ens estem referint tant a l'altra part en un context de conflicte armat (nivell macrosocial), com a la relació entre dues persones o grups diferents, etc. (nivell microsocia). Tots els exercicis, per tant, poden ser instrument per a fer reflexionar sobre aquests dos nivells: els conflictes entre societats o països i els conflictes entre grups o col·lectius de diferents cultures, valors, etc.

L'estructura que desenvolupa el quadern és la següent:

- Totes les persones tenim una sèrie de necessitats, que poden ser biològiques, d'autonomia, de seguretat o relacionades amb el respecte a la identitat o als valors que anem construint al llarg dels anys (1. Introducció: Per a crear un enemic).
- A vegades sentim que un 'altre' (un grup diferent del meu) amenaça aquest sistema de necessitats i valors, i algunes condicions personals o del context ens poden predisposar a veure els altres com enemics (2. Què ens fa percebre l'altre com enemic?).
- La imatge de l'enemic ens genera emocions (com la por, la ràbia o l'odi), consideracions valoratives (estereotips o prejudicis), i reaccions de grup (allunyament progressiu d'un grup de l'altre) (3. Processos implicats en la imatge de l'enemic).
- Davant d'aquestes situacions podem fins i tot arribar a exercir la violència i així impossibilitar que els conflictes es puguin resoldre de forma constructiva (4. La imatge de l'enemic en el conflicte).
- Per aquesta raó proposem acabar amb suggerències i activitats que contribueixen a reduir la influència de la imatge de l'enemic (5. Propostes per a deconstruir la imatge de l'enemic).

Mentre que la part teòrica està dirigida a un públic adult (educadors i educadores), les activitats estan pensades per a nois i noies des de 14 -15 anys. A partir d'aquí, la persona educadora les pot adaptar com millor ho consideri.

1. Introducció: Per a crear un enemic

Y desde entonces soy porque tú eres.
Y desde entonces eres, soy y somos.
Y por amor seré, serás, seremos.
Pablo Neruda

ACTIVITAT: Amic/enemic

Intenció educativa: Observar les percepcions del grup sobre el significat d'algunes paraules.

Temps estimat: 50 minuts.

Desenvolupament: El poema de Sam Keen "Per a crear un enemic" que trobareu a la pàgina 11 s'inicia amb els versos "Pren un llenç en blanc". És el moment, doncs, de situar-nos davant d'un paper en blanc i mostrar el que entenem per un amic i un enemic. En un primer moment es demana a cada alumne que divideixi en dos un full en blanc i que il·lustri amb un dibuix una imatge que identifiqui amb el concepte d'amic i una altra que identifiqui amb el concepte d'enemic.

Posteriorment es divideix l'aula en petits grups (de 6 a 10 persones per grup). Es demana a la meitat de grups que seleccionin un dels dibuixos que fan referència al concepte d'amic i que entre totes les persones del grup elaborin amb els seus cossos una imatge estàtica que miri de reflectir aquest concepte. A l'altra meitat se'ls demana que preparin una imatge del que entenen per enemic. Se'ls deixa uns minuts per preparar-ho (amb 3 minuts n'hi ha prou, ja que l'espontaneïtat és un factor important).

Es demana a un primer grup que representi la seva imatge mentre la resta de grups l'observen i valoren. S'anima els participants observadors a comentar què els suggereix la imatge, i quins sentiments o emocions els provoca. Un darrera l'altre, cada grup representa la seva imatge i el gran grup les observa i les valora.

Finalment i abans de fer l'avaluació, penjarem tots els dibuixos en un lloc visible de l'aula. És important que l'educador reculli les impressions sorgides per poder incloure-les als comentaris de l'avaluació i a la introducció de continguts.

Avaluació: Ha estat fàcil o difícil fer els dibuixos? I pensar la imatge? Han sortit moltes o poques possibilitats diferents? Ens és més fàcil imaginar imatges d'amic o d'enemic? Per què? Ens és fàcil identificar emocions? Quines han sorgit en unes imatges i quines en les altres? Establir un llistat paral·lel de les paraules que s'hagin vinculat a tots dos conceptes (per exemple: odi, por, discriminació...).

Font: Escola de Cultura de Pau

Abans de començar a parlar d'això que anomenen la construcció de la imatge de l'enemic cal que compartim algunes idees sobre les paraules clau.

De forma simplificada podem definir la IMATGE DE L'ENEMIC com aquell procés que, pel fet de sentir que una persona o un grup de persones diferents amenacen les nostres necessitats i valors, ens fa veure'ls de forma distorsionada i ens porta a discriminar-los, excloure'ls, o fins i tot eliminar-los.

Però, què és el que ens fa sentir amenaçats per l'altre? Mirarem de donar-hi resposta en tres parts:

a. Quines són les nostres necessitats i valors?

Tots i totes tenim una sèrie de necessitats més o menys bàsiques jerarquitzaes d'acord amb la seva importància i que motiven les nostres conductes. De la seva satisfacció o no en dependrà el desenvolupament de la nostra personalitat. Així podem entendre que algunes d'aquestes necessitats bàsiques poden ser:

- Les necessitats biològiques: Són aquelles sense les quals no podríem viure. Si aquestes no són satisfetes cap de les altres té sentit. Estem parlant de poder menjar o beure. Aquest dret, assolit per la gran majoria de la població en el nostre país, és malauradament un luxe per a bona part de la població mundial.
- La seguretat: Més enllà de la seguretat que ens dona poder cobrir els mínims biològics (el que vindria a ser la seguretat alimentària), en aquest punt ens referim a la necessitat de sentir que la nostra integritat física o fins i tot la nostra vida no corren perill. Aquelles situacions que ens permeten viure sense la por a ser agredits físicament i de què no gaudeixen bona part dels habitants de països en conflicte armat o en situació de tensió social.
- L'autonomia: Fa referència a les condicions que ens permeten desenvolupar-nos com a persones: la llibertat d'expressió, d'associació o de mobilitat, la possibilitat de tenir una feina estable, amb un sou suficient i que ens permeti disposar de temps d'oci, etc. Sovint aquestes condicions depenen tant del nivell de desenvolupament dels països com del marc legal que desenvolupa cada estat per garantir-les en major o menor grau.
- El respecte a la identitat: Aquest és el concepte que respondria a la pregunta "qui sóc?": És la idea que cadascú tenim de nosaltres mateixos, però que alhora depèn absolutament de l'altre i de la meua relació amb els altres. Apareixen algunes comunitats de referència en les quals m'incloc o de les quals m'excluc: els d'un poble, una família, un equip de futbol, etc. A més, la identitat és canviant. Jo no em defineixo avui de la mateixa manera que ho feia fa quatre anys, ni em defineixo igual

davant de diferents persones. La necessitat de desenvolupar la identitat pròpia de forma lliure també ha estat recollida com un dret.

Com hem vist, el grau de satisfacció d'aquestes necessitats varia molt de país a país, i pot variar fins i tot d'una persona a una altra, depenent de la percepció de cadascú del que són les seves necessitats. Així, una persona pot sentir que té les necessitats bàsiques cobertes mentre que una altra, en una mateixa situació, senti amenaçada la seva seguretat, la seva identitat, etc.

A més, totes les persones ens regim per un sistema de valors. Entenem per VALORS un "horitzó de sentit"¹ que troba el seu significat en la interacció entre les persones. Estem davant d'un sistema que tradicionalment ha estat après a través de l'escola, la família o l'església, i que ara també es transmet a través dels mitjans audiovisuals. Alhora, i com passa amb les necessitats, quan sentim que aquest sistema jeràrquic de les coses que valorem és qüestionat pels altres, ens podem sentir amenaçats i iniciar el procés que ens portarà a una percepció desfavorable d'aquest altre. Cal matisar que aquest sentiment d'amenaça no sempre porta directament a veure l'altre com un enemic (vegeu l'apartat 2). En aquests sentit també poden jugar un paper cabdal les generalitzacions quan es refereixen a tot un col·lectiu, un país, una ètnia, etc.

b. Per què sentim que l'altre amenaça les nostres necessitats?

La vida en societat comporta una relació entre jo i l'altre. Quan els grups de referència entren en contacte, quan es troben les diferències, és normal que apareguin alguns conflictes (no necessàriament violència)². Quan garantir les necessitats o els interessos d'uns és incompatible amb garantir les necessitats d'altres és quan apareix el conflicte.

Aquest conflicte es pot encarar d'una forma competitiva, adoptant unes relacions amb l'altre basades en la rivalitat, o bé els vincles es poden establir d'acord amb relacions d'empatia, cooperació o voluntat negociadora. Per a encarar un conflicte de forma cooperativa, però, calen unes condicions prèvies, com la predisposició a cooperar, tenir habilitats per a fer-ho, conèixer bé l'altra persona, o tenir-hi confiança. Quan aquestes condicions no es donen, quan no coneixem la persona amb qui tenim el conflicte o aquesta ens genera desconfiança, ens deixem portar pels estereotips o prejudicis i el més probable és que prenguem la via competitiva d'abordar els conflictes.

És en aquest segon cas, en cas de desconèixer l'altre, quan percebrem la manca de garanties de satisfer les nostres necessitats bàsiques com una amenaça.

¹ Mèlich, J.C.; Palou, J; Poch, C; i Fons, M. (coord.). *La veu de l'altre: reflexions i experiències per educar en valors ètics*. Els llibres de l'ICE de la UAB. Bellaterra, 2002.

² Entenem el CONFLICTE com la contraposició d'interessos o necessitats antagoniques entre dues o més parts.

Quan s'introdueix un aspecte emocional com el sentiment d'amenaça, és comprensible que la nostra ambició, la por a confrontar els nostres valors i creences i a perdre o recuperar una situació de poder, pugui comportar, que no justificar, l'aparició de sentiments com l'odi, l'enveja, l'ambició... Aquests són sentiments que es dirigeixen cap a una persona, grup, institució o país davant el qual ens sentim amenaçats, ja sigui per motius polítics, econòmic i/o afectius.

Sovint aquests sentiments alteren les nostres percepcions i és en aquest punt que comencem a visualitzar l'altre com un obstacle per a la satisfacció de les nostres necessitats. Davant d'aquesta situació podem veure'l com un adversari amb interessos contraris o fins i tot incompatibles, però que cal respectar, o bé com un enemic per qui no puc sentir cap compassió ni respecte, i per tant a eliminar.

c. Però... qui és aquest altre?

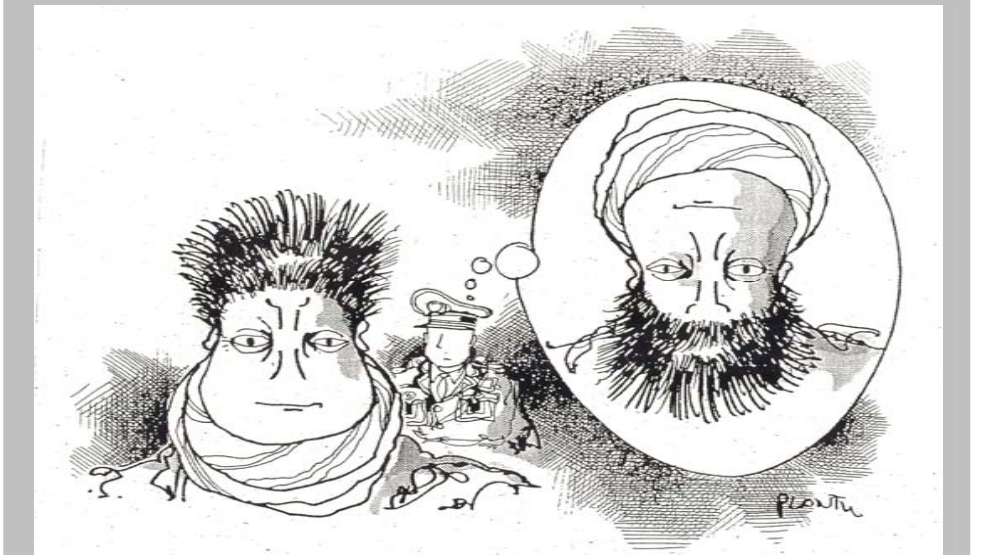
I vet aquí que ens trobem amb la por de perdre, o de deixar de guanyar, davant del desconegut, el diferent, l'estranger, l'immigrant, l'altre. Però qui és aquest altre i quan es converteix en el meu enemic?

ACTIVITAT: Qui hi veus?

Intenció educativa: Entendre la influència de les percepcions sobre les persones.

Temps estimat: 20 minuts.

Desenvolupament: Es demana als qui hi participen que parin atenció i reflexionin sobre la imatge que us proposem a continuació:

Avaluació: Quin significat heu trobat al dibuix? Creieu que sovint es produeixen identificacions similars en el vostre entorn? Per què creieu que es produeixen? Teniu cap idea de com podríem trencar-les? Podeu recuperar la proposta de treballar sobre la base del teatre de la imatge o realitzar una petita representació teatral a partir de la idea que genera la vinyeta.

Font: Escola de Cultura de Pau / Dibuix de Plantu, publicat a Le Monde.

L'ALTRE és la persona (o el grup) de qui ens sentim diferents.

Totes les persones som diferents des de molts punts de vista: edat, sexe, característiques físiques, orientació sexual, personalitat, afeccions, nivell de vida, creences... però aquestes diferències no ens haurien de preocupar. Podem veure i viure la diferència existent entre els éssers humans com una font d'enriquiment personal i social quan aquesta pluralitat s'articula en base a relacions cooperatives i solidàries. En altres casos, en canvi, podem veure la diferència com amenaçadora.

L'altre, doncs, podrà ser un 'amic', un 'no amic' o un 'enemic' segons la meua acceptació o rebuig de la diferència. Diferenciem el no amic de l'enemic, entenent que no es pot ser amic de tothom, però que això no suposa que veiem aquestes persones com enemigues. El fet de veure l'altre com enemic és un pas més enllà de tenir estereotips i prejudicis i suposa com acabem de dir, veure la diferència com una amenaça. Veure l'altre com un enemic comporta tot un seguit de reaccions psicològiques (vegeu la part 3) que sovint no s'accionen quan l'altre és un 'no amic'.

	Amic	No amic	Enemic
Quin tipus de relació tinc amb l'altre?	Cooperativa o negociadora	Negociadora	Competitiva
Com actuo davant de l'altre diferent de mi?	Veig la diferència com una font d'enriquiment	Tinc estereotips i prejudicis sobre ell ³	Veig la diferència com una amenaça a les meves necessitats

A la vegada, s'accepta que aquesta diversitat du com a conseqüència algunes desigualtats i l'aparició de conflictes. Així la DESIGUALTAT suposaria la versió afectiva i valorativa de la diferència. Algunes de les variables de la diversitat estan subjectes –aparentment de forma inevitable– a judicis de valor, a escales d'atracció o

rebuig. Quan aquests judicis condueixen a un comportament que fa servir la desigualtat per justificar l'exclusió és quan podem parlar de DISCRIMINACIÓ.

Ja hem mirat d'ajuntar les peces del trencaclosques. Ara ens agradaria que llegíssiu en veu alta aquest poema i que reflexionéssiu conjuntament sobre el seu contingut.

Per a crear un enemic

Pren un llenç en blanc
i esbossa sobre ell les figures
d'homes, dones i nens. (...)

Dibuixa en el rostre del teu enemic la cobdícia,
l'odi, la crueltat que no t'atreveixes a admetre
com a pròpies.

Aombra la dolça individualitat de cada rostre.

Eborra tots els rastres de milers d'amors, esperances,
pors que juguen en el calidoscopi
de cada cor.

Deforma el seu somriure fins que sembli l'aspecte tenebrós
d'una ganyota de crueltat.

Arrenca la pell dels seus ossos fins que quedi
solament l'esquelet abstracte de la mort.

Exagera cada tret fins que cada ésser humà
es transformi en una bèstia, un cuc, un insecte.

Omple el fons del quadre amb figures malignes
d'antics malsons –diables,
dimonis, i rufians del mal.

Quan hakis acabat el retrat del teu enemic
podràs matar sense sentir culpa,
un escorxador sense vergonya.

La cosa que destrueixes s'haurà convertit
en un enemic de Déu o en un obstacle
per a la sagrada dialèctica de la història.

Sam Keen

³Vegeu la part 3. d'aquest quadern

2. Què ens fa percebre l'altre com enemic?

Tal i com acabem de veure, hi ha diferències entre les persones sense que ens suposin un problema. Hi ha vegades, en canvi, que una persona diferent de nosaltres acaba convertint-se en enemiga. També hem vist en l'apartat anterior que davant d'una mateixa situació, algunes persones poden sentir que tenen les necessitats cobertes mentre que d'altres es senten amenaçades. Quins són els factors que ens predisposen a uns més que a d'altres a veure el diferent com un enemic?

Moltes vegades es deu a la connexió entre unes condicions concretes de les persones i de la relació amb els altres (elements personals i microsocials) i unes condicions especials del context en el qual vivim (elements macrosocials). Anem per passos:

Jo i com em relaciono amb els altres

- Sentir-se una persona insegura
- Tenir dificultat per a acceptar persones diferents
- No expressar les pròpies emocions i sentiments a través de la paraula
- Utilitzar canals destructius per a resoldre conflictes

Les condicions del context

- Existència d'un entorn o història no resolt/a
- Actuació d'un líder de grup que justifica la violència
- Reacció a actes violents
- Mitjans de comunicació
- Polítiques estatals polaritzadores

a. Jo i com em relaciono amb els altres

Algunes característiques de les persones, de nosaltres mateixos, afavoreixen que tinguem tendència a veure'ns amenaçats per l'altre. Quines són aquestes característiques?

ACTIVITAT: La recerca de l'altre

Objectiu: Comprendre els elements personals que ens porten a percebre la diferència com enemiga.

Temps estimat: 20 minuts.

Material necessari: Benes d'ulls, obstacles de grandàries i matèries diferents.

Desenvolupament: El grup es distribueix per parelles. Cada membre es situarà davant de l'altre a una distància d'uns 10 metres. Al llarg d'aquesta distància hi ha obstacles de diferent tipus. Un membre de la parella, amb els ulls embenats i en silenci, ha d'esquivar-los per arribar fins a la seva parella. Aquesta, amb els ulls oberts, el guia emetent sempre un mateix soroll, facilitant-li o complicant-li el fet d'arribar al seu objectiu. El joc es fa dues vegades, una primera on l'emissor està

quiet i una segona vegada on es mou per l'espai. Un cop fet, s'intercanvien els rols de la parella.

Avaluació: Qui dinamitza el joc connectarà la conversa amb l'activitat perquè el grup relacioni les seves emocions o sensacions sentides amb els següents elements personals que activen la imatge de l'enemic:

- Us heu sentit segurs durant el joc? Què és el que ho ha afavorit o dificultat?
- Com us heu comportat quan teníeu els ulls embenats? Heu tingut confiança en vosaltres mateixos? Heu sentit que teníeu moltes capacitats d'aconseguir el vostre objectiu? Per què? Per què no?
- Quan teníeu els ulls embenats, heu sentit la necessitat de parlar, o de fer preguntes? Us ha molestat el fet de no poder parlar? Què us hagués agradat dir si haguéssiu pogut parlar?
- Com heu actuat en el joc quan teníeu els ulls embenats? Heu estat pacients i us heu conformat amb la situació, o bé heu buscat tots els mitjans per complir el vostre objectiu malgrat la situació d'inseguretat? Algú s'ha mostrat impacient davant del mateix nivell de dificultat i ha utilitzat conductes com xutar els objectes o no respectar les regles?

Llavors es pot relacionar aquesta varietat de conductes amb la vida quotidiana, en la qual cada persona té una capacitat diferent per a resoldre els seus conflictes: uns tendeixen a usar formes constructives; altres, destructives.

Font: Adaptació de la dinàmica "El control remot". Seminario de Educación para la Paz - Asociación Pro Derechos Humanos. *La Alternativa del Juego 2. Juegos y dinámicas de Educación para la paz.* La Catarata. Madrid: 2001.

Vegem ara les característiques esmentades:

- Sentir-se una persona insegura: Si tinc tendència a sentir por de l'entorn en què em trobo i normalment dubto del que haig de fer per afrontar-lo.
- Tenir poca estima: Quan tinc una percepció de mi que no m'agrada, em valoro poc i penso que faci el que faci tampoc no agradaré als altres, no em tindran en compte...
- Tenir dificultat per a acceptar persones diferents: Quan em tanco d'entrada a escoltar o a conèixer gent amb opinions diferents, si sóc una persona molt crítica i poc comprensiva amb com són les altres persones o cultures, però molt poc amb mi i amb el que m'agrada.
- No expressar les pròpies emocions i sentiments a través de la paraula: Si quan sento emocions com la ràbia, la decepció o la por envers alguna persona, no sóc capaç de parlar-ne, em guardo a dins els meus sentiments o bé no els matiso prou en expressar-los, aquests es van acumulant i fan que percebi l'altre com una persona no desitjable, de qui no vull saber res. Aquesta situació fa que s'incrementi la tensió envers l'altra persona.

- Utilitzar canals destructius per resoldre els propis conflictes o tenir poques capacitats per a enfrontar-los de forma constructiva: Si com calia, en el seu moment i sense violència, no he sabut treure ràbia, decepció, por cap a les altres persones, trec aquests sentiments de forma destructiva: crits, insults, agressions, venjances, etc.

Aquests factors, en el seu conjunt o per separat, d'una banda ens predisposen a considerar la diferència com un element amenaçador de la nostra integritat (sigui material o social). Per aquesta raó, identificarem la diferència com enemiga. Si tenim l'hàbit de resoldre conflictes de forma destructiva, podem caure en conductes violentes amb la finalitat de marginar, excloure o eliminar l'element diferent.

D'altra banda, aquests factors faciliten que adoptem l'opinió predominant del nostre entorn en contra d'una persona o d'un sector de població diferents de nosaltres, i reforcem la influència de la majoria. Tot i que no estiguem totalment d'acord amb les opinions de la majoria, la inseguretat, la incapacitat d'expressar opinions, etc. ens poden portar a comportar-nos amb la persona o el sector de població diferent d'acord amb l'opinió predominant del nostre entorn.

Vegem-ne uns exemples:

Un jove àrab inicia classe amb nosaltres. Imagineu que som insegurs, tenim poca confiança en nosaltres mateixos, no tenim costum de parlar de les nostres pors, ansietats ni de les seves causes. Si hem tingut alguna experiència dolenta amb un noi o una noia àrab, fàcilment veurem aquest noi com un enemic per qui ens sentim amenaçats (perdre amics, no aprendre el suficient, tenir males influències...) i incorporarem els missatges negatius que existeixen en el nostre entorn respecte als àrabs. Per tant, fàcilment reaccionarem concordes a aquests missatges externs amb un comportament agressiu envers ell, sobretot si estem acostumats a resoldre les situacions amb conductes violentes. Si ens sentim més segurs, tenim confiança en nosaltres mateixos i no rebutgem d'entrada la persona que es diferent de nosaltres, serà més fàcil percebre aquest noi com un company més amb qui coincidim en algunes coses i d'en altres no. Posarem fre als missatges negatius externs respecte els àrabs i el valorarem com un més, amb les seves qualitats i defectes.

Un altre exemple quotidià succeeix quan som molt amics d'algú i, de cop i volta, la persona amiga nostra comença a mostrar més interès per algú altre, sense haver deixat la nostra amistat. Nosaltres podem viure positivament la situació i incorporar també aquesta persona com a amiga, o, com a mínim, si tenim facilitat per a expressar el que no ens agrada, podem dir a la persona amiga nostra que sentim el seu abandó i reclamar-li més atenció. Per contra, podem sentir amenaçada la nostra amistat i identificar l'altre com enemic. Si existeix una remor negativa respecte a aquesta persona ho incorporarem ràpidament i la culparem a ella per justificar la

nostra reacció violenta en contra seva. Aquest comportament sol succeir en persones insegures, que s'estimen poc a si mateixes, els costa expressar les seves emocions i tenen pocs recursos per a enfrontar noves situacions o conflictes. Les diferències culturals també faciliten aquest procés quan es produeixen en un context d'inseguretat, poca tolerància a la incertesa o manca de codis compartits.

Construcció de la imatge de l'amig o del no amic	Construcció de la imatge de l'enemic
<ul style="list-style-type: none"> · seguretat · autoestima · predisposició per conèixer l'altre · expressió de les emocions amb la paraula. Comunicació i diàleg <ul style="list-style-type: none"> · canalitzar les emocions de forma constructiva 	<ul style="list-style-type: none"> · inseguretat · poca autoestima · incapacitat de veure els trets positius de l'altre · incomunicació de les emocions · canalització incorrecta de les emocions

La pròxima activitat ens ajudarà a comprendre més profundament com els factors personals que acabem de veure ens fan percebre la persona diferent com enemiga.

ACTIVITAT: Qui és el meu enemic i per què?

Objectiu: Analitzar la relació entre el sentiment d'amenaça i les necessitats de cadascú.

Temps estimat: 30 minuts.

Material necessari: Paper, bolígrafs i un cubell.

Desenvolupament: Cada participant apunta el nom d'una persona o grup propers que consideri (o hagi considerat) enemic, i escriu tres raons per les que el considera enemic. A continuació, per parelles s'intercanvien els papers i cada persona intenta descobrir quina necessitat està amenaçada per les raons escrites en els papers (vegeu el tema de les amenaces a la primera part). Es reuneixen en petits grups i comenten les necessitats sorgides, connectant-les amb les amenaces que afavoreixen que una persona percebi el diferent com enemic. Es retornen els papers i cadascú fa una bola del seu paper que llançarà a un cubell reconvertint el seu enemic en "persona diferent perquè..." o "persona de la qual discrepo....però respecto" o "persona que envejo perquè..." o "persona amb la qual no m'entenc...".

Avaluació: Quines amenaces han sortit durant l'exercici que fan que percebi l'altre com a enemic? Quines necessitats han aparegut? Creieu que analitzar les necessitats que porten a veure l'altre com a enemic pot ajudar a no veure'l com a tal? Per què? Per què no?

Font: Escola de Cultura de Pau

b. Les condicions del context

Però, a més dels elements personals i de les maneres de relacionar-nos amb els altres que poden conduir-nos a percebre el diferent com enemic, moltes vegades s'afegeixen les condicions del context en què vivim que, de forma més o menys conscient, ens predisposen a identificar la diferència com enemiga i a assumir comportaments violents d'exclusió o eliminació.

Trobem un exemple proper en aquell barri o municipi on des de feia anys hi vivia una població estable, però en poc temps comencen a venir-hi persones noves. La població originària té dues opcions: pot integrar positivament les persones novingudes o, per contra, pot percebre que aquestes persones amenacen els lideratges ja existents, o els beneficis de la població autòctona, etc., i, per tant, les pot identificar com enemigues contra les quals tindrà comportaments violents. Aquesta segona resposta dependrà dels diferents elements socials que es puguin donar en aquest barri o municipi.

En altres casos, la imatge de l'enemic és una fabricació intencionada. Un exemple en són els conflictes armats en què alguns governs creen entre la seva població les condicions favorables per activar la imatge de l'enemic, amb la finalitat de legitimar l'ús de la força contra un altre país per tal d'accedir-hi i mantenir o ampliar el propi poder. El cas recent més conegut és la guerra dels EUA contra Iraq, on es poden identificar les estratègies utilitzades pel govern dels EUA per aconseguir que la població pròpia legitimés les seves accions bèl·liques contra Iraq (manipular el sentiment d'amenaça amb informació falsa sobre l'existència d'armes de destrucció massiva, mirar de relacionar el tema amb la guerra d'Afganistan, amb l'atac de l'11 de setembre, etc.). Gairebé sempre, les campanyes de propaganda contra països o grups de persones concrets serveixen per a justificar un augment de la despesa d'armament, de la despesa policial i/o retallades de llibertats, o per aconseguir nous recursos naturals, com el petroli. És veritat que l'actitud d'alguns governs o grups armats pot suposar una amenaça real. Però és important ser conscients que sovint s'utilitza la percepció que l'altre ens amenaça com a argument per legitimar accions bèl·liques quan, en realitat, existeixen molts mitjans alternatius per fer front a una amenaça de guerra (activar estratègies de coordinació dels serveis d'intel·ligència dels països, reduir la investigació i la fabricació d'armament, controlar el comerç d'armes i d'altres productes il·lícits, reduir l'escletxa social i econòmica entre els països del món, etc.)

La següent activitat ens ajudarà a entendre els elements macrosocials que faciliten que les persones incorporem la imatge de l'enemic.

ACTIVITAT: Cinema-Forum: Fahrenheit 9/11, de Michael Moore, 2004.

Objectiu: Identificar els diferents elements que han utilitzat alguns governs per legitimar l'ús de la violència per atacar un altre país.

Temps estimat: 122 minuts per a la projecció, 50 minuts per a la discussió.

Material necessari: El documental *Fahrenheit 9/11* de Michael Moore, 2004. També pot ser útil la guia per al professorat editada en anglès a la pàgina web del director <http://www.michaelmoore.com/books-films/fahrenheit911/teachersguide>.

Desenvolupament: projectar el documental.

Avaluació: Guia per al debat:

- Quin acte violent va posar la població en una situació de vulnerabilitat, de sentir-se víctima enfront d'un enemic extern?
- Quin paper van jugar els mitjans de comunicació per crear la imatge de l'enemic en la persona de Saddam Hussein? Què van ocultar? Què van exagerar per legitimar l'ús de les armes contra Iraq? Quin tipus de continguts van connectar perquè la població veiés Saddam Hussein com un enemic?
- Quins interessos ocults tenia George W. Bush per a crear una imatge de l'enemic i involucrar-hi la població?
- Quines estratègies es fan servir perquè la majoria de la població vegi Saddam Hussein com enemic, i d'aquesta forma legítimi l'ús de la força contra Iraq?
- Quin paper juga la religió i el sentiment patriòtic en l'activació de la imatge de l'enemic entre la població?
- Quins d'aquest elements creieu que també es van utilitzar a l'Estat espanyol?

Font: Escola de Cultura de Pau

Vegem a continuació quines condicions del context faciliten l'activació de la imatge de l'enemic en la població:

- L'existència d'un entorn i/o història no resolta que ressalta les diferències com amenaçadores i estableix una relació de competència entre els grups, sigui per motius econòmics, ideològics o ètnics.

És el cas de les excolònies, en particular de les africanes, a les quals es van imposar fronteres i sistemes polítics no respectuosos amb la seva realitat i on avui diferents clans competeixen pels recursos naturals i el poder polític; és també el cas d'Israel i Palestina, on dos pobles competeixen per un mateix territori; el cas de la Xina i el Tibet, en què s'enfronten un model comunista laic i de cultura xinesa amb el model budista tibetà, i un llarg etcètera pel que fa als conflictes armats entre estats.

- L'actuació d'un(s) líder(s) de grup, o de govern que justifiquen les seves accions violentes sota el nom de la pàtria, Déu o la raça (honor, fe o puresa).

La història ha tingut nombrosos líders que han mantinguts discursos obertament racistes i homofòbics, com el líder serbi Slobodan Milosevic, que va incitar al genocidi contra les poblacions croata, bòsnia, albanesa... Aquests líders, amb el pretext de l'honor, la religió o la puresa, arrosseguen la seva població a acceptar i legitimar atrocitats contra grups de població determinats, quan l'interès real és assolir o mantenir el poder econòmic o territorial.

- La reacció a actes violents que fan que la població pateixi por i tensió i es senti en una situació de vulnerabilitat.

Quan un grup armat o un estat ataquen població civil amb bombes (terrorisme radical islàmic o nacionalista palestí, txetxè, basc, irlandès, etc.) o amb accions per trencar les societats (demolicions de cases palestines per part de l'exèrcit israelià, desplaçaments forçats de grups de població per part de tots els grups armats a Colòmbia, etc.), contribueixen fortament a què la part agredida els rebutgi, que no reconegui els seus motius, que en tingui por, i que vulgui respondre amb la mateixa moneda.

- Els mitjans de comunicació que transmeten un clima social procliu a la creació de la imatge de l'enemic.

Aquest va ser el cas del la radio i la televisió sèrbies i croates abans de començar la guerra a l'ex Iugoslàvia, o de l'emissora de ràdio Mil Colines a Ruanda, que animava la població hutu a aixafar els tutsis.

- Polítiques estatals que potencien que la població prengui partit per un dels bàndols i s'involucrin en la guerra.

En aquest cas podem citar exemples com les polítiques de recompensa econòmica als EUA per a aquelles persones que donin informació sobre ciutadans sospitosos de tenir relació amb Al Qaeda. A Colòmbia s'ha estimulat econòmicament que la població formi part de grups de seguretat armada en l'àmbit rural i denunciïn els ciutadans sospitosos actuant com a informants.

ACTIVITAT: Connecta...

Objectiu: Entendre els elements socials que faciliten que la població adopti una imatge determinada i es guïï per aquesta imatge de l'enemic.

Temps estimat: 30 minuts.

Material necessari: El documental *Fahrenheit 9/11*, de Michael Moore, 2004; fotocòpies de la taula que trobeu a continuació.

Desenvolupament: Una vegada has conegut els elements socials que activen la imatge de l'enemic en una població, omple la fitxa següent per il·lustrar cadascun d'ells amb

un exemple concret de la pel·lícula *Fahrenheit 9/11*. A continuació, pensa en altres exemples similars que coneguis: busca els elements socials concrets que activen la imatge de l'enemic entre la població.

Elements socials que afavoreixen la imatge de l'enemic	Exemples de la pel·lícula Fahrenheit 9/11	Exemple proposat per l'alumne/a.
Història no resolta		
Líder que justifica accions violentes en nom de la pàtria, Déu o la religió		
Reacció a actes violents		
Mitjans de comunicació que inciten a l'odi		
Polítiques que potencien el posicionament dins d'un conflicte armat		

Avaluació: Ha estat fàcil o difícil trobar exemples? Per què? Creus que els governs utilitzen aquestes eines per justificar un creixement de les despeses militars o una retallada de les llibertats? Què hi té a veure en tot això la creació de la imatge de l'enemic?

Font: Escola de Cultura de Pau

Hem vist fins ara quins són els factors microsocials i macrosocials que ens predisposen a activar la imatge de l'enemic. Però, què succeeix quan tenim activat aquest mecanisme? Com influeix en les nostres percepcions de l'altre?

3. Processos implicats en la imatge de l'enemic

Veure l'altre com un enemic ens fa tenir unes reaccions difícils de controlar. En aquest apartat mirarem d'entendre quines són aquestes reaccions i quins mecanismes ens han fet arribar a tenir-les.

Processos implicats en la imatge de l'enemic

Percepcions	Pertinença de grup	Emocions	Llenguatge
Prejudicis i estereotips Resistència al canvi · Resistència · Atenció i memòria · Expectatives · Autocompliment· · Sentiment de pertinença	Endogrup-exogrup Favoritisme intragrupal · Homogeneïtzació · Diferenciació · Atenció excessiva · Manca de diàleg · Deshumanització · Polarització	· Por · Ansietat percebuda o anticipada · Susceptibilitat	· Parlar de l'altre o de la relació amb l'altre?

a. Les percepcions

Com veiem el món que ens envolta? Construïm el món a partir de les nostres experiències quotidianes que hem anat acumulant al llarg de la vida. Així, la manera com el percebem té molt a veure amb els prejudicis i els estereotips que existeixen a la nostra societat davant de diversos col·lectius.

Les percepcions estan conformades per dos fenòmens: els prejudicis i els estereotips.

Els PRE-JUDICIS, com indica el mateix terme, són judicis que emetem abans de conèixer alguna cosa. Són judicis de valor no comprovats, que poden ser de caràcter favorable o desfavorable, en relació a un individu o a un grup⁴.

Els prejudicis fan que sense conèixer les persones que integren, per exemple, el col·lectiu gitano, pensem que són lladres, i que, per tant, ens poden robar. Aquest judici de valor probablement tindrà una forta influència en el nostre comportament i ens podrem veure a nosaltres mateixos discriminant una persona que pertanyi a aquest col·lectiu: anirem en compte en veure una persona gitana ja que, de segur,

vindrà a robar-nos la cartera. Si en passar pel nostre costat ens sembla que s'acosta més del que seria desitjable, probablement agafarem la cartera amb més força i li posarem mala cara.

Si parem atenció a aquest exemple, veurem que els prejudicis es componen de tres elements: els pensaments, "em robarà la cartera"; els sentiments/emocions, "em fa por caminar al costat d'aquesta persona gitana", i les accions-discriminació, "la miro malament i agafo amb més força la cartera".

Els ESTEREOTIPS són imatges mentals simplificades, construïdes i compartides pels membres d'un grup (el 'nostre' grup) respecte als membres d'un altre grup ('ells').

S'atribueixen a una persona pel fet de pertànyer a un grup determinat, són difícils de canviar, simplifiquen la realitat, es basen en generalitzacions del tipus 'tots els x son y...' , i s'activen en quan topem amb un altre que desconeixem i no ens hi podem relacionar amb un mínim d'informació sobre aquesta persona.

Els estereotips poden ser positius –"els llatinoamericans són càlids"–, negatius –"els llatinoamericans són uns ganduls"– i neutres –"els llatinoamericans tenen trets indígenes". Fixeu-vos com aquest últim no suposa cap judici de valor; per tant, no podem saber si la persona que emet aquest enunciat simpatitza o no amb el col·lectiu llatinoamericà.

Però, com es formen aquests estereotips? Hi ha tres processos mentals que fan que es creïn:

a) La categorització social: Classifiquem la informació sobre el món que ens envolta mitjançant el que se'n diu 'categories socials'. Per exemple, tots sabem que una pera es un tipus de fruit que, a la vegada, s'englobaria dins de la categoria aliments, i així successivament. Veiem de la mateixa manera les persones segons el col·lectiu a què pertanyen: direm que un colombià pertany a la categoria llatinoamericà i no pertany a la categoria nòrdic. La categorització social serveix per a organitzar la informació i fer més simple la realitat.

b) La comparació social: Té a veure amb les comparacions que establím entre les diferents categories, per exemple, comparem cultures, nacionalitats, colors de pell, nivells socioeconòmics, etc. Val a dir que aquestes comparacions es basen en les diferències que existeixen realment entre les categories, però aquestes diferències son també magnificades per nosaltres mateixos, de manera que davant de persones de dues cultures diferents veurem més les diferències que les similituds. Així, veiem que la comparació es basa en la diferència i l'engrandeix.

⁴ L'apartat de les emocions està inspirat en el manual de referència per a temes d'interculturalitat del Colectivo AMANI. *Educación Intercultural. Análisis y resolución de conflictos*. Ed. Popular. Madrid, 2004.

Si veiem tres persones colombianes i tres de sueques, compararem si són rosses o morenes abans de constatar que tant unes com altres tenen cap i peus.

c) L'atribució de característiques: Els estereotips afegeixen informació subjectiva segons les expectatives de cada persona. Anem definint els grups i atribuint-los uns o altres trets d'acord amb els estereotips que en tinguem. Un cop veiem les coses per categories diferenciades, afegim informació segons les nostres expectatives, segons els nostres prejudicis i estereotips: seguint amb l'exemple d'abans, molt probablement pensarem que les colombianes són alegres i obertes, mentre que les nòrdiques són formals i puntuals.

Com veiem, els estereotips i prejudicis són processos ben arrelats en les persones i actuen fins i tot sense que siguem conscients de com poden arribar a regular i dirigir el nostre comportament. Per això, cal conèixer com funcionen i com cadascun de nosaltres els reproduïm o no, i com això implica sovint que deixem de reconèixer les nostres pròpies errades o dificultats.

Un altre aspecte interessant de la percepció que tenim de l'altre és que és ben difícil de canviar. I això, per què? Hi ha diversos factors que hi tenen molt a veure: la resistència al canvi, l'atenció i la memòria selectives, les expectatives envers l'altre, i el que se'n diu efecte d'autocompliment:

a) La resistència al canvi: Els estereotips i els prejudicis no són fàcils de modificar, són allò que se'n diu 'resistents al canvi'; això passa perquè estan relacionats amb els valors dels grups que els fan servir. Si pensem que els jueus són sectaris, ja podem trobar-nos amb jueus molt autocrítics i oberts, que ens costarà molt canviar d'opinió. La mateixa resistència al canvi patirem amb els prejudicis que tinguem respecte d'aquelles persones o grups que considerem com enemics.

b) L'atenció i la memòria selectives: Recordem tot el que veiem? Ho volem recordar? Per què recordo més fàcilment unes coses que altres? La memòria és 'selectiva'. Vol dir que recordem allò que ens crida l'atenció, el que ens interessa, i ni tant sols parem atenció a la resta. No tindrem cap problema per recordar les lletres de les cançons del nostre grup musical preferit, però no ens serà tan fàcil memoritzar els elements de la taula periòdica química. El mateix passa amb la percepció de l'altre. Recordem més fàcilment aquella informació que és coherent amb els nostres estereotips que la que no ho és. Entre dues amigues o companyes de feina, si em porto bé amb una i malament amb l'altra, el més probable és que pari atenció i recordi més fàcilment els actes positius de la primera i els negatius de la segona. Aquest exemple també es dona referit als partits polítics, les bandes urbanes, els estats, etc.: pararem atenció i

recordarem més fàcilment les actuacions positives dels partits, bandes, estats amb els que sentim afinitat.

ACTIVITAT. Memòria

Intenció educativa: Experimentar com la nostra atenció i la nostra memòria són selectives.

Temps estimat: 10 minuts.

Material necessari: Papers i bolígrafs.

Desenvolupament: Escolliu el cas de dos actors enfrontats (per exemple, nacionalistes catalans o bascos i nacionalistes espanyols). Cadascú escull, dins d'aquesta dualitat d'actors, quin és aquell amb qui té més afinitat i quin amb qui no en té. A continuació s'han de fer llistes de declaracions o accions que hagi fet cada actor que us semblin positives o negatives.

	Actor afí:	Actor no afí:
Aspectes positius de la seva política		
Aspectes negatius de la seva política		

Avaluació: Què podeu observar? Quines són les caselles més emplenades? Creieu que la quantitat de fets positius per part d'actors que considereu afins és un fet objectiu o subjectiu? Compareu les vostres respostes amb gent que consideri afí l'actor contrari que el vostre.

Orientacions addicionals: És important escollir un cas on les accions dels actors siguin més o menys equilibrades (no sempre es dona) i que sigui proper a les persones que facin l'exercici, perquè hi pugui haver una certa divisió d'opinions i es pugui demostrar que no es tracta tant de què objectivament hi ha uns actors que ho fan bé i altres malament, sinó que té molt a veure amb l'atenció i la memòria selectiva de cadascú.

Font: Escola de Cultura de Pau

c) Les expectatives envers l'altre: Com hem vist a l'exemple anterior, hi ha una estreta relació entre els estereotips i les expectatives que construïm sobre els altres. Espero de l'altre allò que em marca l'estereotip. Si els estereotips orienten les expectatives i la confirmació d'aquestes reafirma els estereotips, ens adonarem que estem davant del peix que es mossega la cua. Si em trobo amb una persona japonesa, esperaré que sigui amable, introvertida, i per això la tractaré amb suavitat; com a conseqüència és molt probable que em tracti amablement. Aquesta pot ser una expectativa neutra, però què passa quan l'expectativa que tinguem d'un musulmà és que es comportarà com un terrorista? El fet d'esperar el pitjor de l'altre l'anomenem predicció hostil, i és especialment greu quan, pel fet de preveure accions hostils per part de l'altre, decidim avançar-nos per 'prevenir'.

Podríem pensar que si les nostres expectatives no es compleixen, l'estereotip tendeix a debilitar-se i ens és més fàcil superar-lo, però per desgràcia no es així com funcionem: el resultat final és el reforçament de l'estereotip, es confirmi o no l'expectativa. Si es confirma, entenem perquè mantenim l'estereotip, però si no es confirma, el que passa és que ens prenem aquesta no confirmació com l'excepció que confirma la regla, i ens tornem a trobar al mateix punt del principi.

d) L'efecte d'autocompliment: Però això no es tot. Existeix el que en direm EFECTE D'AUTOcompliment, que es la 'tendència a actuar d'acord amb les expectatives que creiem que tenen els altres de nosaltres mateixos'⁵. Això fa que l'expectativa i l'estereotip no només orientin les nostres creences o pensaments i que anem conformant una imatge de l'enemic, sinó que a més anem modelant el nostre comportament en funció de l'altre. Un cas prou estès és el d'un ensenyant que diu a un alumne que és inútil, i que mai se'n traurà res de bo. El més probable és que això sigui el que acabi passant finalment, no tant perquè l'alumne sigui realment inútil, sinó perquè acabarà interioritzant i reproduint la creença del professor.

Tot això fa que l'estereotip es vagi consolidant cada vegada més i que inclús arribem a pensar que els estereotips descriuen la realitat, deixant de veure que més aviat la construeixen. Però això ja és entrar en coses més complicades. El fet que ens interessa constatar és que finalment anem modelant i construint relacions a partir dels estereotips que es constitueixen en eixos reguladors de les nostres accions.

b. El sentiment de grup enfront de l'enemic

Tot això que hem vist fins ara no es pot entendre sense emmarcar-ho dins del que en direm el 'sentiment de pertinença de grup'.

El SENTIMENT DE PERTINENÇA DE GRUP es refereix a la simpatia que desenvolupem amb el(s) grup(s) del(s) qual(s) formem part.

Molts de nosaltres trobarem que formem part de diferents grups: els amics d'escola, els de batxillerat, els del grup d'esports o els de colònies, etc.; normalment, formem part dels grups que sentim afins a nosaltres, amb els que compartim gustos (la música, el futbol), valors (les amistats), experiències (els concerts, etc.) Però no només formem part dels grups d'amics, també formem part d'una família, vivim en un barri determinat, en una ciutat, etc. Tot i així, si fem un recompte de tots els grups i col·lectius dels quals formem part, veurem que no ens hi sentim identificats de la mateixa manera. Segurament ens sentirem més propers als nostres amics de batxillerat o als del grup d'esports que als companys de feina, o inclús que als amics d'escola. Això passa perquè una cosa és pertànyer a un grup i una altra és sentir a quin grup pertanyem, i això depèn molt del moment de la nostra vida en el qual ens trobem.

En base a tot això anem construint la nostra identitat. De la mateixa manera que el sentiment de pertinença grupal té a veure amb el moment vital que estem vivint, la nostra identitat és un flux que es construeix al llarg de tota la nostra vida, de manera que la identitat és dinàmica i depèn en gran part del nostre sentiment de pertinença grupal. Construirem la nostra identitat en l'espai social del grup, que es sustenta sobre uns valors determinats, que a la vegada s'acabaran convertint en els nostres propis valors sobre els quals anirem articulant la nostra identitat.

És molt important entendre la manera com es relacionen els grups, perquè la creació de la imatge de l'enemic necessita dels grups per a ser construïda. No és d'un dia per l'altre que es construeix aquesta imatge, sinó que requereix un procés de grup en què anem entreteixint creences, opinions, idees, estereotips, prejudicis, imatges, etc., respecte a l'altre grup.

La creació de l'imatge de l'enemic es dona només en un marc de competitivitat entre grups. Si relacions grupals cooperatives es basen en la construcció de l'altre com amic, com algú que pot complementar i enriquir el nostre grup, les relacions grupals competitives es basen en percebre l'altre com una amenaça, com un enemic del qual ens hem d'allunyar i/o protegir. Si entrem en competència entre grups, no ens serà estrany pensar que cada grup, el 'nosaltres', es dedicarà a fer-se més fort per poder afrontar l'enemic, l'ells'.

⁵ Colectivo AMANI. *Educación Intercultural. Análisis y resolución de conflictos*. Ed. Popular. Madrid, 2004.

Del grup 'nosaltres', el grup del qual formem part, i que està format per persones semblants a nosaltres, en direm ENDOGRUP (el prefix 'endo', que significa cap endins, del mateix grup); el grup dels 'altres', del qual nosaltres no formem part, s'anomena EXOGRUP ('exo' vol dir fora).

Hi ha comunitats en què aquesta visió del nosaltres enfront dels altres està molt marcada, fins al punt que algunes utilitzen paraules per designar tots els altres: jueus i gentils, gitanos i païos, militars i civils...

Veiem a continuació com influeix aquesta visió rígida entre els grups quan s'activa la imatge de l'enemic:

- Favoritisme intragrupal: Cadascun dels grups construeix una percepció sobre si mateix molt més positiva del que realment és, deixant de veure les pròpies característiques negatives o debilitats, que sense gaires problemes seran projectades sobre l'exogrup, 'ells', l'enemic. Així tenim el que en direm un favoritisme intragrupal, és a dir, que veiem amb bon ulls el nostre propi grup.

- Culpabilització i atribució de característiques negatives: Pensem que tot allò que ens passa respecte a l'altre és culpa seva. Els sentiments 'negatius', com la ràbia o la ira, els tenim per culpa dels altres 'enemics'. Ells tindran la culpa de tot el que ens passi. De la mateixa manera, la imatge de l'enemic es construeix en atribuir característiques negatives a l'altre, i així s'arriba inclús fins a una incapacitat per veure els trets positius de l'altre.

- Homogeneïtzació de cada grup: Percebem que tots els que pertanyem a un grup pensem el mateix, sense veure les diferències que hi poden haver entre nosaltres. I en alguns casos extrems això ens porta a un control intern absolut per tal que ningú no s'escapi de la línia a seguir; de la mateixa manera també hi ha una tendència a veure l'exogrup com un ens homogeni i estereotipat.

- Dificultats per a dialogar: Perdem el sentit comú i adoptem vers els 'altres' posicions rígides i intolerants que fan molt difícil el diàleg.

- Diferenciació respecte a l'altre grup: Necessitem remarcar la distància entre 'nosaltres' i 'ells'. Tindrem una distància intergrup (inter-, entre els grups) cada vegada més gran i polaritzada. Aquesta diferenciació es pot expressar verbalment 'nosaltres no som com ells' o 'nosaltres fem allò, ells fan allò altre', o per mitjà de llenguatges simbòlics com la indumentària, modes de vestir que distingeixen uns i altres i faciliten que els reconeguem socialment.

- Magnificació de l'enemic: Considerem l'enemic més gran, amb més poder, més cruel del que realment és.

- Atenció desmesurada cap al pol oposat: Tenim una atenció excessiva cap al grup oposat. Seguim tots els seus moviments mantenint l'alerta en cas d'un suposat atac. Qualsevol fet ens afecta directament a nosaltres i al nostre grup de referència.

- Deshumanització: Atribuïm a una persona o a un col·lectiu característiques no humanes que l'exclouen de la categoria d'ésser humà (se'l compara a un animal, a un dimoni, o se'l tracta com un objecte sense vida ("dany col·lateral"), oblidant que té pors, sentiments, familiars i amics, etc.).

Per fer-ho més entenedor et convidem a realitzar aquesta activitat:

ACTIVITAT. Mara contra Mara

Intenció educativa: Reflexionar sobre la tendència a la diferenciació entre els grups.

Temps estimat: 50 minuts.

Material Necessari: Fotocòpies amb el text a analitzar i amb les taules per a facilitar l'anàlisi de text.

Desenvolupament: En grups de 4 o 5 persones, es demana que es llegeixi el text i s'analitzi amb l'ajut de les taules.

M-18 i M-S. A partir dels anys 60 s'organitzen a Los Angeles (EUA) bandes urbanes armades, les *maras*, formades per joves –molts d'ells immigrants centreamericans– empesos al carrer per la manca de possibilitats de treball. La Mara-18 rep el nom del carrer de Los Angeles en el qual té la seva base. Més endavant es forma la Mara Salvatrucha, que pren el nom que reben les persones procedents d'El Salvador. Les *maras* es dediquen essencialment al tràfic de drogues i de cotxes robats i als atracaments de comerços. Per lluitar contra aquestes activitats, la Policia de Los Angeles adopta a partir dels anys 90 una política d'expulsions que contribueix a exportar aquesta problemàtica. Avui en dia les *maras* M-18 i M-S es troben als Estats Units, Canadà, Mèxic i a tot Amèrica Central.

Pertànyer a una *mara* té tot un significat per als seus integrants: "La 18 és la meva família. Aquest tatuatge m'hi lliga per tota la vida" diu Bad Boy, de la M-18. La majoria dels integrants de les *maras* es diferencien per símbols que identifiquen el seu grup: els integrants de la M-S s'identifiquen amb el número 13, amb la paraula sureño i sovint es tatuen una "M" o una "M-S" o les paraules "orgullo salvadoreño", mentre que els integrants de la M-18 es tatuen els números "666" (que sumen 18) o "XVIII". Hi ha una gran rivalitat entre les *maras*: els integrants de la M-18 es refereixen als de la M-S com "las Mierdas Secas", i de 2.000 homicidis anuals a El Salvador, el 40% s'atribueixen a enfrontaments entre integrants de les *maras*. Tot i així, el seu antagonisme és com a mínim

qüestionable: no només és difícil diferenciar-los per la seva aparença (sovint porten texans molt amples i gorres de beisbol), sinó que no hi ha una causa real de confrontació més enllà de la competència entre dues bandes. Segons un sociòleg salvadoreny, “la violència de les *maras* està essencialment orientada a la destrucció dels qui consideren els seus enemics: joves de condicions econòmiques i socials molt similars, que tan sols es diferencien per la pertinença al grup contrari”.

Font: Escola de Cultura de Pau a partir d'un article de *Le Monde Diplomatique*. Març 2004, p. 18-19.

Omple aquest quadre seguint el text que t'hem presentat:

	Mara 18	Mara Salvatrucha
En què s'assemblen els integrants de M-18 i M-S?		
Quins signes d'identificació utilitzen per diferenciar-se de l'altra <i>mará</i> ?		
Com li diuen a l'altra banda?		

Avaluació: Compareu els factors que diferencien i els que assimilen els integrants de maras diferents. Diríeu que són gaire diferents? Per què / per què no? Fixeu-vos fins on arriba la violència dels mareros. Creieu que és justificada?

Ara, escull dos col·lectius enfrontats propers a la teva realitat (dos equips de futbol, dos grups nacionals, dos tribus urbanes, etc.) i omple la taula següent:

Nom dels grups		
En què s'assemblen els integrants dels dos grups?		
Quins signes d'identificació fan que es diferenciïn de l'altre?		
Quines paraules despectives utilitzen per referir-se a l'altre?		

Avaluació: Creus que tu pertany a algun grup que es diferencia clarament d'un altre? Com s'identifica cadascun? Com és la relació entre aquests grups? Hi ha dinàmiques violentes entre ells? Penseu en altres exemples de grups enfrontats i reflexioneu sobre les mateixes preguntes.

Font: Escola de Cultura de Pau

c. Les emocions

No només pensem l'enemic, sinó que també el sentim. La imatge de l'enemic es crea a partir d'emocions i sentiments davant l'altre.

• **Por:** Si recordem que l'altre es pot convertir en enemic quan el començo a percebre com una amenaça, com un perill per a mi o per al meu grup, entendrem fàcilment que dins el nostre grup es generi un sentiment de por, una resposta innata d'inseguretat i alerta davant un perill real que ens conduirà a prendre mesures per protegir-nos-en. Llavors ens veurem a nosaltres mateixos pensant com derrotar l'enemic, com enfrontar-nos-hi, com vèncer-lo.

• **Ansietat percebuda o anticipada:** Si bé la por està relacionada amb un fet concret del que ens sentim amenaçats, també podem patir ansietat. L'ansietat és una resposta nerviosa desproporcionada respecte al motiu que la genera. Així, en percebre l'enemic més gran i fort del que és, això farà que aquestes estratègies que construïm per defensar-nos i afrontar amb èxit l'enemic siguin directament proporcionals a la seva grandària, és a dir, grans i fortes, així com és ell. Però, què passarà quan els altres s'adonin de la dimensió de la nostra estratègia? Probablement, com que per a ells nosaltres som els enemics, també estaran al mateix

temps pensant com enderrocar-nos i creant estratègies grans i fortes com la nostra, amb la qual cosa els uns pels altres anirem tots a la vegada alimentant una espiral de violència i construint la imatge de l'enemic sobre el fantasma de l'enemic.

· Forta càrrega emocional: D'altra banda, també és molt comú que, degut a la imatge de l'enemic, ens prenguem molt a pit tot el que tingui a veure amb la relació amb l'altra part. Registrarem tot el que digui o faci l'enemic com un desafiament o un atac cap a nosaltres, les nostres necessitats, o els nostres valors, donant-li una gravetat desmesurada. Aquesta reacció es deu al fet de trobar-nos en estat d'alerta i de tenir les emocions a flor de pell.

d. El llenguatge

D'altra banda, cal que ens fixem en el paper del llenguatge i vegem com es centra en definir les persones que conformen un col·lectiu i no les relacions entre col·lectius. No és massa difícil sentir frases despectives envers els magrebins, però seria estrany sentir una frase del tipus "als catalans no ens agraden els magrebins" o "els catalans i els magrebins tenim relacions negatives". Aquestes frases que es refereixen a les relacions entre col·lectius posen l'èmfasi en la manera com ens relacionem, i no tant sobre com són les persones que protagonitzen aquestes relacions.

Cal que ens fixem en què els estereotips parlen dels altres, dels que són estereotipats, però mai ens diuen res d'aquell que emet l'estereotip. L'espai de la relació llavors s'esborra i l'únic que queda visible és el col·lectiu o la persona sobre la qual recau l'estereotip. Si parléssim en termes de relació i no tant de persones, ens ajudaria a entendre la responsabilitat que tenim sobre les percepcions. Al contrari, la manera de construir els estereotips ens porta a emetre judicis de valor sobre persones, caracteritzant-les i definint-les rígidament, deixant molt poc marge a conèixer-les tal com són.

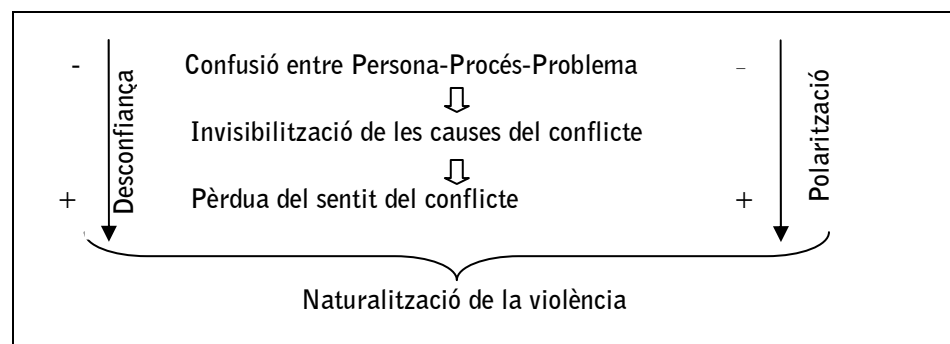
4. La imatge de l'enemic en el conflicte

Una exigència o una petició no deja de tener sentido y significado porque lo pida o exija el enemigo, el adversario o el terrorista.

Y es que hemos acumulado muchos temas pendientes, arrogancias insoportables, demasiadas injusticias, dobles raseros, fanatismos de todo tipo y falsas verdades.

Vicenç Fisas. La paz es posible

Com hem vist, la distorsió generada per la imatge de l'enemic té efectes molt perversos sobre la relació entre els grups. Aquest fet, emmarcat en un context de competitivitat, condiona enormement la dinàmica d'un conflicte: podem dir que de la imatge de l'enemic a la justificació de la violència (discriminació, exclusió, o fins i tot eliminació de l'altre) hi ha un pas molt petit. Vegem com s'hi arriba:

- Confusió entre Persona (o grup) - Procés - Problema: En un conflicte, és molt important entendre que la persona amb qui estem en conflicte no és un problema per ella mateixa, sinó que el que tenim és un xoc de necessitats (problema) amb aquella persona.

Aquest fet és la causa que, per exemple, en les guerres es maten les persones, quan els motius de la guerra són els recursos naturals, la lluita per la independència, etc. En un nivell més proper, estem confonent la persona amb el problema quan, per exemple, insultem persones immigrades perquè ens roben la feina en comptes de pensar que un possible problema és que se'ls paga menys per fer la mateixa feina. Amb aquesta confusió, l'altre no és la persona amb qui tenim el problema, sinó que 'l'altre és el problema'.

- Invisibilització de les causes del conflicte: En un context de conflicte amb una gran rivalitat, l'enfrontament pren tanta força que s'obliden les causes de fons que el van generar.

És el cas de les rivalitats entre bandes urbanes, que estan enfrontades sense recordar ni tant sols perquè va començar l'enfrontament (vegeu l'exemple de les *maras* al text 'M-18 i M-S'), o de les guerres de blocs (durant la guerra freda, entre el bloc occidental i el bloc soviètic; actualment, entre els EUA i els 'països canalla') en què l'existència de l'enemic (el capitalista/el comunista, o l'imperialista/el terrorista) és prou motiu per a mantenir una guerra o un atac contra civils.

- Es perd el sentit del conflicte: Quan ja no són visibles les causes d'un conflicte, és fàcil perdre de vista el sentit real de la rivalitat i no adonar-se que els mitjans s'allunyen de les finalitats.

Un exemple n'és la vida política al nostre país (així com a molts altres), en què els partits d'oposició rebutgen per sistema les propostes del partit al govern –i viceversa– pel sol fet que qui ha tingut la idea és l'altre, independentment de la validesa de la proposta. També es perd el sentit del conflicte en alguns enfrontaments armats en què la lluita té més a veure amb què la guerra s'ha convertit en un sistema econòmic (perquè els soldats no tenen cap altra sortida professional, perquè es viu del comerç d'armes, o perquè l'explotació de recursos naturals o el tràfic d'armes permet finançar una guerra) que amb les raons de fons del conflicte.

- Desconfiança: Les persones i els grups es malvien de les altres persones i grups: hi ha sospites que l'altre atacarà en un moment o un altre, que té espies entre nosaltres, o que, quan l'altre fa un gest d'apropament, és perquè està parant una trampa. A mesura que va creixent la desconfiança entre les persones o els grups, va disminuint i es va deteriorant la comunicació entre ells i es va agreujant la fragmentació de la població, fins que s'acaben establint relacions de por, d'odi i de revenja.

Un fet molt comú en les negociacions de pau d'un conflicte armat és creure, quan un grup armat declara l'alto-el-foc, que ho fa per motius estratègics, per reprendre forces i tornar a atacar més endavant. La desconfiança converteix l'enemic en el primer sospitós de tot allò dolent que succeeix (es culpabilitza els immigrants dels robatoris, de l'atur, o del fracàs escolar). En un nivell més sofisticat de desconfiança, i en certs àmbits (especialment quan s'han de fer negociacions complexes per temes laborals, etc.), la desconfiança pot fer pensar que l'enemic està comprant persones entre nosaltres perquè ens espia, o perquè influeixin sobre nosaltres en contra dels nostres interessos. Aquest fet estén la desconfiança als mateixos integrants del nostre propi grup, i té com a conseqüència la fragmentació i la desestructuració de l'endogrup.

- Polarització: Cada grup es posiciona en situacions més i més rígides i més i més allunyades de l'altre, i cada cop es farà més difícil superar els estereotips i prejudicis que tenim respecte a l'altre grup, que s'hauran ja convertit en els fonaments de les

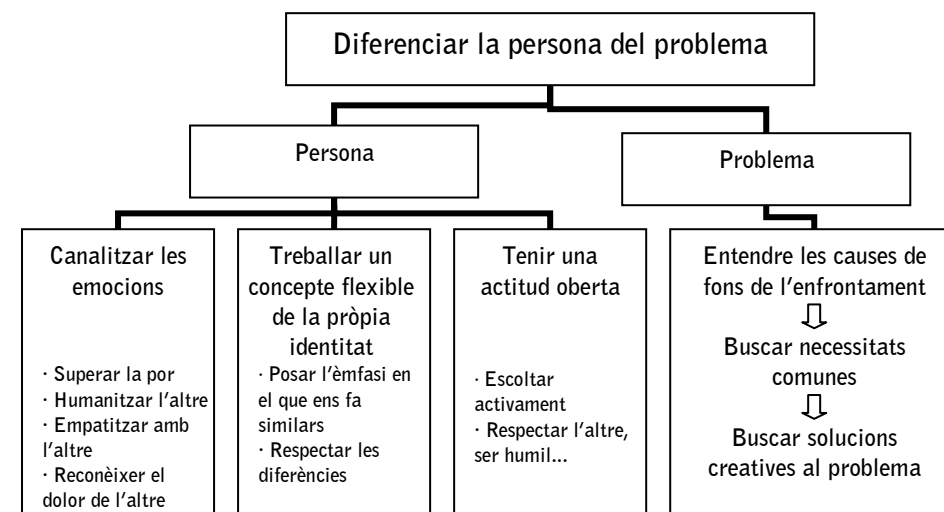
nostres relacions. Estarem, llavors, construint una espiral de distància, violència i comunicació que serà cada vegada més difícil superar.

- Naturalització de la violència: En una situació extrema es perd la capacitat d'empatia amb l'altre fins al punt de considerar-lo com un objecte indesitjable. Aquest fet obre via lliure per a utilitzar qualsevol grau de violència (psicològica o física) per a marginar, excloure o eliminar l'altre.

Es troben casos, en efecte, de grups urbans organitzats que tenen un discurs que legitima diferents graus de violència contra altres persones o grups. És el cas, també, de la institució de l'Exèrcit i de les guerres en general, que legalitzen la matança de persones dels exèrcits enemics –i sovint no només militars.

5. Propostes per a deconstruir la imatge de l'enemic

Partint de les conseqüències més directes d'interioritzar una imatge de l'enemic en la dinàmica del conflicte (confondre Persona-Procés-Problema, invisibilitzar les causes del conflicte, desconfiar de l'altre, etc.), proposem ara 6 formes de limitar la seva importància, focalitzant l'atenció en el problema i buscant, alhora, construir unes relacions més obertes amb les altres persones.

a. El treball amb les persones: Humanitzar l'altre i un mateix

1. Canalitzar les emocions

En parlar d'emocions, és important partir del punt que tenir emocions és un fet natural, i que per tant no és condemnable sentir-les, ja sigui la decepció, la por o, fins i tot, la ràbia. Cal tenir molta cura, però, de saber canalitzar aquestes emocions de forma que no es vessin sobre l'altre: pot ser natural sentir ràbia cap a algú en un moment determinat, però això no ens ha de fer ser violent amb aquesta persona. Pot ser natural sentir por cap a algú en un moment determinat, però això no ens ha de paraitzar, fer fugir, o tenir reaccions violentes contra les persones, sinó al contrari, afrontar aquesta por.

→ Com fer-ho?

- Ser conscient de les meves emocions: preguntar-me: "Estic enfado amb aquesta persona? Quan penso en ella, sento ràbia/por/humiliació/?"
- Desfogar-me, alliberar aquest sentiment sense que l'altra persona sigui al davant: cridant, prenent una dutxa, plorant, fent esport...
- Avaluat fins a quin punt influeixen aquests sentiments en la relació amb aquesta persona: El fet de sentir odi/ràbia/por/... fa que em comporti de forma injusta amb l'altre? Fa que li digui coses de les quals més tard em puc penedir? Fa que no l'escolti amb cura?
- Compartir les meves emocions amb persones de confiança.
- Afrontar el sentiment i la relació amb l'altra persona: Què és el que em provoca aquestes emocions? Com ho podria arreglar?
- En contextos de violència, és un repte aprendre a canalitzar la ràbia de forma constructiva per no incrementar el cercle de la violència descarregant-la contra els altres o establint una relació de dependència. Es pot canalitzar constructivament a través de la recerca de la justícia o la defensa dels drets humans.

SUPERAR LA POR: Tot i que la por no és en si una emoció negativa –en moltes ocasions ajuda a protegir-nos de situacions concretes d'amenaça–, es pot convertir en un problema quan pel fet de sentir por ens tanquem a l'altra persona, o fins i tot ens tornem violents o ens paralizem.

Més d'una vegada s'ha utilitzat conscientment la por com a instrument per justificar una major despesa en armament o per convertir l'altre en un enemic a fi de justificar una guerra. En aquests casos és especialment important pensar quin interès hi ha al darrera de fomentar una cultura de la por. Per què el govern del meu estat parla malament d'un estat veí o d'un grup de persones? Què en treu?

HUMANITZAR L'ALTRE des del coneixement: Sentir por té molt a veure amb el desconeixement de l'altre: com que el veiem com un enemic, oblidem que té sentiments –també por, com nosaltres–, que té amics, família, aficions, i de fet, potser més d'una cosa en comú amb nosaltres mateixos. Pensar en com deu ser el seu l'entorn, recordar que també és una persona, i que també té debilitats, pot contribuir a veure'l menys com un enemic i més com un ésser humà.

EMPATITZAR AMB L'ALTRE: Un pas més enllà de recordar que l'altre també és una persona és pensar que els seus motius poden ser tant vàlids com els meus. Tenir empatia envers els altres vol dir fer l'esforç d'identificar les emocions de l'altra persona, de reconèixer els seus sentiments. Això no vol dir compartir els seus motius ni justificar-los, però sí apropar-se a les seves percepcions.

RECONÈIXER EL DOLOR DE L'ALTRE: A vegades, quan les parts han patit emocions fortes i doloroses, és difícil arribar a l'empatia; tot i així, és important que cadascuna de les parts arribin a reconèixer que l'altra part també té víctimes i familiars que pateixen tant com 'els nostres'.

ACTIVITAT: Biografies alienes

Intenció educativa: Generar percepcions més humanes envers persones o grups que ens generen desconfiança.

Temps: 50 minuts.

Desenvolupament: L'exercici següent es desenvolupa de forma individual: Cada persona escull un personatge 'dolent' de conte, de novel·la, o de pel·lícula, o bé una persona amb qui es tenen opinions oposades, i es responen les preguntes següents: Per què crec que genera desconfiança? Crec que són motius justificats? Per què / per què no? Com a exercici de 'humanització' d'aquest personatge, escriure una redacció que descriu el seu context familiar, d'amistats, d'infantesa, incorporant sentiments, gustos i disgustos, somnis i debilitats. Un cop fet, veure què tenim en comú amb aquest personatge.

Avaluació: Com ens hem sentit fent la descripció? Majoritàriament ha contribuït a donar una imatge alternativa (més humana) del personatge o s'ha mantingut una percepció llunyana? Què és el que ajuda a fer un personatge més proper? Què és el que ho dificulta? Fent una reflexió sobre nosaltres mateixos, quines persones o grups de persones ens generen desconfiança? Per què ens genera aquest sentiment? Són motius justificats? Per què / per què no? Què ens ajudaria a combatre aquesta desconfiança?

Font: Escola de Cultura de Pau

2. Treballar un concepte flexible de la identitat pròpia i col·lectiva

Com s'ha dit prèviament, un dels motius de patir davant la imatge de l'enemic és la por que altres cultures, altres valors, altres maneres de fer, etc., posin en perill la nostra identitat. Aquesta percepció d'amenaça surt del fet de considerar que la identitat d'una societat i la identitat de cadascú són o han de ser fixes. Si tenim en compte que la meua identitat, allò 'que fa que jo no sigui idèntic a ningú més' canviarà depenent de la meua edat, de les persones amb qui em relacioni al llarg de la vida, el(s) context(os) en què visqui, etc., és lògic pensar que la identitat cultural, la identitat de la societat en que visc –que també rep la influència de les evolucions tecnològiques, ètiques i morals, de la barreja de persones amb interessos diferents–, també ha d'evolucionar.

Partint, doncs, de la premissa que la identitat pròpia i la identitat col·lectiva no són fixes sinó que es transformen, i que és lògic que evolucionin paral·lelament al temps que passa i al context que l'envolta, es pot veure l'evolució de la identitat personal i col·lectiva com un enriquiment i no com una amenaça.

→ Com fer-ho?

- Ser crítics amb la nostra identitat: valorar el que en considerem positiu i rebutjar el que en considerem negatiu.
- Mirar de preservar els aspectes de la nostra identitat que ens semblin positius i de canviar els aspectes de la nostra identitat que ens semblin negatius.
- Ser igualment crítics amb les identitats dels altres, com a persones i com a col·lectius.
- Mirar d'enriquir-nos amb els aspectes que ens semblin positius de les identitats alienes i rebutjar aquells aspectes que ens semblin negatius.

POSAR ÈMFASI EN EL QUE ENS FA SIMILARS: Encara que pugui semblar impossible, és fàcil pensar que tenim trets en comú amb indígenes inuït o australians: pot ser l'edat, el gènere, les pors, les aficions, les expectatives de la vida, la forma d'afrontar els reptes... Fer l'esforç de trobar els aspectes que es tenen en comú en comptes de ressaltar les diferències és una manera molt fàcil de trencar barreres entre les persones.

ACTIVITAT: Agrupa't!

Intenció educativa: Visibilitzar els punts en comú que tenim entre les persones del grup, i reflexionar sobre com afecten en la integració en el grup.

Temps: 30 minuts.

Desenvolupament: Fer caminar el grup de participants per un espai determinat. Les persones s'hauran d'agrupar per afinitat (el nombre de persones a cada grup és indiferent) a mesura que qui dinamitza l'activitat vagi enunciant característiques identitàries: per edat, per ideologia política, per cultura, per *hobby*, per religió, per suport a un equip de futbol, per edat, pel rol dins la família, per tribu urbana, per feina...

Per facilitar la formació dels grups, les persones participants es poden preguntar entre elles com es defineixen a cada cas (també permetrà que es coneguin més a fons).

Avaluació: Com ens hem sentit? Us ha semblat fàcil definir-vos en cada cas? Per què / per què no? Si algú s'ha quedat fora d'un grup, com s'ha sentit? Si ningú s'ha quedat fora, perquè creieu que ha passat? Creieu que totes les característiques que

s'han enunciat constitueixen una part de la vostra identitat? N'heu trobat a faltar algunes? Quines? Quines actituds s'han pres quan s'han format dos grups diferenciats? Quines actituds s'han pres quan s'han format més grups?

Altres indicacions: En algun cas és possible que una persona es senti incòmoda de posicionar-se públicament en algun grup. És important remarcar al principi de l'activitat que no es forçarà ningú a agrupar-se en cada moment, i que es permet no participar en alguna de les característiques enunciatades, o dissimular.

Font: Adaptació de la dinàmica "Piñas de nombres". Seminario de Educación para la Paz - Asociación Pro Derechos Humanos. La Alternativa del Juego 2. Juegos y dinámicas de educación para la paz. La Catarata. Madrid: 2001.

RESPECTAR LES DIFERÈNCIES: Com a element complementari, a més de buscar el que ens fa semblants, hem de respectar el que ens fa diferents. Aquest exercici s'ha de fer des de la igualtat, sense considerar les diferències com un motiu de superioritat o d'inferioritat, i des de l'esforç per comprendre aquesta diversitat.

3. Tenir una actitud oberta

Tot i que sovint es defensa el diàleg com a forma d'entendre's amb l'altre, no és tant usual que el diàleg s'entengui com un intercanvi amb l'altre des d'una actitud oberta; per això, cal posar l'èmfasi en escoltar l'altre, i en escoltar-lo de des d'una posició d'igualtat. Cal mostrar predisposició a trobar-se amb l'altre, des de la sinceritat i amb bona voluntat.

ESCOLTAR ACTIVAMENT: El diàleg s'ha de basar en l'escolta. Una escolta amb atenció, que ens permeti entendre el contingut del missatge de l'altre. Per això és molt important no només escoltar l'altre sinó fer-lo sentir-se escoltat, ja sigui mitjançant la nostra actitud corporal, a través de la mirada, l'assentiment, les preguntes aclaridores o la tècnica del parafraseig.

RECONÈIXER L'ALTRE: Reconèixer que tota persona és digna d'estima, que tothom té coses bones és un exercici que a més comporta una actitud:

- De respecte envers les persones que tenen idees divergents: Es pot estar en desacord amb les opinions dels altres, però això no vol dir que s'hagi de ridiculitzar o de treure valor a les persones que tenen aquestes opinions o costums divergents.
- Benpensant: Una actitud que no interpreti que els errors dels altres es deuen a què són perversos per naturalesa, però que els encerts es deuen a causes externes o a què tenen intencions amagades.
- Autocrítica: Que estigui disposada a reconèixer els propis errors i que sigui tant crítica amb si mateixa com amb l'actitud dels altres.

- Centrada en el contingut: Que accepti les idees i propostes de l'altre quan són bones en comptes de rebutjar-les pel fet que qui les defensa són aquests altres.
- D'igualtat en la relació: Que es relacioni amb les altres persones en pla d'igualtat, sense arrogàncies ni posicions de superioritat.

ACTIVITAT: Políticament incorrecte

Intenció educativa: Identificar exemples d'actituds tancades.

Temps: 50 minuts.

Desenvolupament: Recollir del diaris notícies de política i identificar-hi exemples on no es respectin alguna de les 5 actituds esmentades anteriorment (de respecte envers les idees, benpensant, autocrítica, centrada en el contingut i d'igualtat en la relació). Recopileu les actituds o expressions utilitzades en cada cas.

Avaluació: Ha estat fàcil trobar exemples en els diaris? Quins creieu que són les més usuals? Penseu que es podrien canviar d'alguna manera? Quines actituds creieu que heu tingut en alguna ocasió?

Font: Escola de Cultura de Pau

b. Partir de les arrels del problema per buscar solucions

1 Entendre les causes de fons de l'enfrontament

Si es pensa que 'l'altre és el problema', es corre el risc d'oblidar que aquest problema té unes causes de fons, unes motivacions que fan que aquesta altra persona s'hagi convertit en el meu enemic. Així es pot caure en una inèrcia de competició i de desqualificació de l'altre deslligada dels motius inicials que la van originar. És important, doncs, no perdre de vista que una rivalitat es deu a unes causes de fons, i que la manera de resoldre-la ha de passar no per reforçar la rivalitat amb la persona, sinó resolent el problema d'acord amb les seves causes.

ACTIVITAT: Capuleto i Montesco

Intenció educativa: Recuperar les causes de fons d'un conflicte violent i enquistat.

Temps: 40 minuts.

Desenvolupament: Recordar l'argument de l'obra *Romeu i Julieta*, on es veu com les famílies Capuleto i Montesco s'odien des de fa generacions sense que ningú recordi ja el motiu inicial d'aquest odi. Fer un llistat, entre tothom qui hi participa,

d'exemples actuals de rivalitats entre bandes, governs, equips d'esport, etc. Es formen grups de 4 o 5 persones. Se'ls assigna una d'aquestes bandes perquè pensin en possibles causes d'enfrontament i en possibles vies de solució que complaquin les dues parts enfrontades.

Avaluació: Ha estat fàcil trobar les causes de les rivalitats per a tots els exemples? En quins casos ha estat més fàcil / difícil? Per què? Considereu que en tots els casos hi ha un motiu justificat per a l'enfrontament? Per què / per què no?

Font: Escola de Cultura de Pau

2. Buscar necessitats comunes

En totes les disputes hi pot haver, malgrat les divergències més aparents, les mateixes necessitats: fins i tot els rivals més enfrontats poden tenir necessitats comunes. Tant en les disputes entre persones com a nivell mundial, és possible trobar-ne exemples: la despesa social en detriment de la despesa militar és un fet que beneficia la gran majoria de la població per sobre de les guerres entre els estats. Molt probablement les poblacions de dos estats trobaran més interès en què els seus impostos es destinin a serveis cap a la seva comunitat (millora dels serveis educatius, sanitaris, etc.), que a eliminar les persones de la comunitat contrària. A la família, entre un grup d'amics, dins d'una associació, a la feina, el més freqüent serà que la necessitat més important de les parts enfrontades sigui trobar una manera d'arreglar el conflicte de forma que satisfaci les dues parts.

→ Com fer-ho?

- Deixar de pensar en els meus interessos particulars i prioritzar els interessos generals
- Buscar els interessos que tinc en comú amb l'altra o altres persones en conflicte
- Construir les relacions a partir d'aquests interessos comuns

3. Buscar solucions creatives al problema

Sovint ens sembla que tenim problemes irresolubles amb les altres persones, no tant perquè sigui un conflicte impossible de resoldre sinó perquè no busquem més enllà de les solucions habituals. Posar l'esforç a ser creatius, fomentar la imaginació, pot facilitar la trobada de solucions per resoldre un problema que tinguem amb l'altre.

→ Com fer-ho?

- Buscar l'ambient adequat i la predisposició a buscar idees
- No rebutjar d'entrada cap idea, gairebé totes les idees es poden aprofitar si es saben modificar per adaptar-les al que es necessita
- Inspirar-me en tots els camps possibles: altres formes de fer, altres cultures, altres professions...

ACTIVITAT: Mitjons fora!

Intenció educativa: Fomentar la creativitat, exercitar-se a no rebutjar les idees d'entrada, i inspirar-se en diversos camps possibles, altres formes de fer, altres cultures, altres professions, etc.

Temps estimat: 30 minuts.

Desenvolupament: Es creen grups compostos per 4 o 5 persones més una persona addicional que fa de 'detectora d'aixafa-idees'. Cada un ha de triar un camp d'especialització (ciències, llar, agricultura, món dels infants, etc.) i fer un llistat el més llarg possible de quines utilitats es poden trobar a un mitjà dins del camp d'especialització que ha triat. Mentre es faci la pluja d'idees, la persona detectora d'aixafa-idees ha de fer un llistat, si es donen, de les expressions que tallin la creativitat: ("Si però...", rialles, "això no pot funcionar", "Quèèèè?", mirades de dubte, etc.).

Avaluació: Quantes idees han sortit? Quina utilitat doneu normalment als mitjons? Quantes expressions aixafa-idees han sortit? Creieu que en el vostre dia a dia accepteu fàcilment les idees de les altres persones o les qüestioneu d'entrada? Quines expressions aixafa-idees heu fet servir? Quines altres coneixeu? (es pot fer-ne un llistat). Ha estat útil buscar idees des de diferents camps? Acostumeu a fer-ho quan heu de buscar idees creatives?

Font: Escola de Cultura de Pau

Bibliografia recomanada

- Colectivo AMANI. *Educación Intercultural. Análisis y resolución de conflictos*. Ed. Popular. Madrid, 2004
- Lozada, M. "Violencia política y polarización social: desafíos y alternativas". Conferència dictada en el CELARG. 9 juny 2002. Caracas. Material no publicat.
- Martín-Baró, I. "Conflicto y polarización social". XX Congreso Interamericano de Psicología, Caracas, 1986.
- *Psychologists for Social Responsibility. Enemy Images. A Resource Manual on reducing enmity*. Washington, 2002. <http://www.psysr.org/EnemyImages1989.pdf>

Índex

Presentació i objectius educatius	2
1. Introducció: Per a crear un enemic	4
a. Quines són les nostres necessitats i valors?	5
b. Per què sentim que l'altre amenaça les nostres necessitats?	6
c. Però... qui és aquest altre?	7
2. Què ens fa percebre l'altre com enemic?	10
a. Jo i com em relaciono amb els altres	10
b. Les condicions del context	14
3. Processos implicats en la imatge de l'enemic	18
a. Les percepcions	18
b. El sentiment de grup enfront de l'enemic	23
c. El llenguatge	27
d. Les emocions	28
4. La imatge de l'enemic en el conflicte	29
5. Propostes per a reconstruir la imatge de l'enemic	32
a. El treball amb les persones: humanitzar l'altre i un mateix	32
b. Partir de les arrels per buscar solucions	37
Bibliografia recomanada	40